

УДК 811.161.2  
DOI: 10.24919/2313-2094.4/36.98518

*Галина БЛАВИЧ*  
orcid.org/0000-0002-1555-0932  
*Ірина РОЗМАН*  
orcid.org/0000 0002 4951 0074

## **ПІДРУЧНИКИ КОСТЯНТИНА ЛУЧАКОВСЬКОГО ЯК ДОСВІД ІНТЕГРОВАНОГО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

*У статті розкрито творчість відомого галицького педагога, філолога, автора численних шкільних підручників для середньої школи й високохудожніх поетичних, прозових, драматичних творів, розвідок з літературознавства, історії Костянтина Лучаковського (1846 – 1912 рр.). Його постать посідає особливе місце в історії розвитку українського літературознавства, підручникотворення і українського перекладу з класичних мов, методики навчання української та зарубіжної літератури.*

***Ключові слова:** Костянтин Лучаковський, підручники, українська література, зарубіжна література, літературознавство.*

*Галина БЛАВИЧ,  
Ірина РОЗМАН*

## **УЧЕБНИКИ КОНСТАНТИНА ЛУЧАКОВСКОГО КАК ОПЫТ ИНТЕГРИРОВАННОГО ИЗУЧЕНИЯ УКРАИНСКОЙ И ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ**

*В статье раскрыто творчество известного галицкого педагога, филолога, автора многочисленных школьных учебников для средней школы и высокохудожественных поэтических, прозаических, драматических произведений, а также из литературоведения, истории Константина Лучаковского (1846 – 1912 гг.). Его личность занимает особое место в истории развития украинского литературоведения и методики преподавания литературы, создания учебников и перевода из классических языков.*

***Ключевые слова:** Константин Лучаковский, учебники, украинская литература, зарубежная литература.*

**Постановка проблеми.** Постать Костянтина Лучаковського посідає виняткове місце в історії розвитку українського літературознавства, пе-

дагогіки, підручникотворення та українського перекладу з класичних мов. У науковій літературі з історії розвитку методики навчання української літератури його ім'я ставиться поряд із Й. Застиренцем, Ю. Романчуком, О. Поповичем, А. Крушельницьким, М. Возняком, Б. Лепким, В. Радзиковичем, іншими діячами, які зробили вагомий внесок у вивчення історико-літературного письменства та залучення до шкільного курсу української і зарубіжної класичної літератури [12]. У студіях про розвиток української педагогічно-філологічної думки постать К. Лучаковського стоїть поруч з В. Ковальським, Я. Головацьким, О. Торонським, О. Барвінським, О. Огоновським та іншими визначними педагогами, письменниками, ученими, котрі заклали науково-методичне підґрунтя для укладання навчальної книжки із зарубіжної та української літератури.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** На цьому тлі парадоксальним виглядає той факт, що творчість К. Лучаковського не стала предметом спеціального різнобічного дослідження. Цю прогалину певною мірою компенсують наукові розвідки про його внесок у розвиток стилістики української мови, підручникотворення й перекладацьку діяльність (Й. Кобів [2], І. Кочан, В. Оліфіренко [4] та ін.). Утім, у розрізі філолого- і історико-педагогічних студій внесок К. Лучаковського у розвиток цих галузей знань, особливо їхнього дидактичного аспекту, представлений доволі слабо.

**Мета статті** – на основі текстологічного аналізу підручників К. Лучаковського з'ясувати продуктивний досвід щодо органічного поєднання творів української й зарубіжної літератури та мови в середній школі наприкінці XIX – на початку XX ст. та можливості його творчого використання в організації інтегрованого навчання учнівської та студентської молоді за сучасних умов.

**Виклад основного матеріалу.** Актуальність і практична значущість заявленої у назві статті проблеми також зумовлюються тим, що складні процеси реформування освіти в Україні та її інтеграція до європейського освітнього простору висувують на порядок денний завдання щодо формування у майбутніх фахівців уміння самостійно навчатися, нестандартно мислити, посідати активну життєву позицію, толерувати різні точки зору. Це, своєю чергою, стимулює усвідомлення потреби в постійному пошуку і професійному самовдосконаленні, розумінні потреби як нагородження знань, так і їхнього соціального значення. За окресленої ситуації з-поміж учених (педагогів, філологів і представників інших галузей знань) утверджується позиція, згідно з якою системні знання, необхідні для вироблення цілісного, проблемного мислення фахівця, можуть бути здобуті лише на основі інтегрованого підходу до вивчення фахових дисциплін. Так, до прикладу, науковець Л. Русакова виокремлює методологічні підходи до розвитку художньої освіти інтегративного характеру [11].

Саме інтеграційні процеси визнаються однією з основних закономірностей організації та розвитку навчально-виховного процесу в середній і вищій школі (М. Арцишевська, Р. Арцишевський, Г. Бабійчук, М. Берулава, А. Беляєва, С. Гончаренко, Л. Дольнікова, В. Загвязинський, С. Клепко, Я. Кміт, І. Козловська, О. Мариновська, Н. Ничкало, В. Семенов, О. Чалий та ін.). Зі здобутків учених впливає стрижневий постулат, відповідно до якого, лише надаючи учням і студентам диференційовані знання, освіта повною мірою виконає основне призначення з підготовки конкурентоздатного фахівця та забезпечення його успішної суспільної адаптації [3; 9].

Авторитетні українські лінгводидакти (О. Беляєв, М. Пентилюк, М. Вашуленко, Т. Донченко, Л. Мірошніченко, П. Кордун та ін.) наголошують на необхідності перетворити декларативне навчання на процес усебічного розвитку потенційних творчих можливостей кожної молоді особистості. Розробляючи методiku забезпечення міжпредметних зв'язків у викладанні мови й літератури як засобу для теоретичного обґрунтування сутності художнього слова, його образності, особливостей поетичного мислення митця, сучасні науковці повсякчас звертаються до творчої спадщини представників культурно-історичного літературознавства.

З таких позицій доробок К. Лучаковського становить інтерес не лише як «формального представника» національної лінгвопедагогічної думки, але й як цінне практичне джерело, що не втратило науково-методичного значення для розв'язання актуальних завдань удосконалення викладання мови та літератури. Насамперед указуємо на потребу докладнішого вивчення його біографії та життєдіяльності, адже більшість дослідників при зверненні до його творчості фактично обмежуються скупими даними словникової частини «Енциклопедії українознавства», де зазначено: «Лучаковський Константин (1846 – 1912) – гал[ицький] педагог, клясичний філолог; шкільні підручники («Читанка», 1892, «Взори поезії і прози», 1894 та ін.), ст[атті] з клясичної філології й укр[аїнської] літератури» [1, 1389]. У рамках цієї публікації додамо, що він народився в селі Явче на Бережанщині (Тернопілля), помер у Львові та був автором численних підручників для середньої школи й високохудожніх поетичних, прозових, драматичних творів, а також листів, щоденників, проповідей, спогадів, дорожніх нарисів, розвідок з літературознавства, історії, зоології, астрономії, філософії тощо.

За часів життєдіяльності К. Лучаковського середні школи посідали важливе місце в освітній системі Австро-Угорщини, у складі якої перебувала Галичина. Вони поділялися на три типи: класичні гімназії (з ґрунтовним вивченням латинської та грецької мов); реальні гімназії (замість грецької вивчалася французька мова); реальні школи (давні мови не викладалися, увагу зосереджували на природничо-математичних дисциплі-

нах). Популярністю користувалися класичні гімназії, які давали можливість для вступу до університету, тож саме для них вивчення зарубіжної, передусім античної, літератури було найбільш актуальним [5, 24, 61 – 67].

Виходячи з мети цього дослідження, акцентуємо увагу на двох виданих у 1894 р. працях К. Лучаковського: «Взори поезії і прози для п'ятої класи» та «Начерк стилістики, поетики і риторики». Праця «Начерк стилістики, поетики і риторики» стала доступнішою для широкого наукового й громадського загалу завдяки перевидання 1917 р. у Вінніпезі та електронній версії, що з'явилася у рамках культурно-просвітницького проекту «Діаспоріана» [7]. Сучасні науковці трактують її як «найдавнішу працю» українського автора, що стосується лінгвістичного аналізу тексту [4, 11]. Сам автор стверджує, що спершу (1894) вона була надрукована як вступна частина до читанки для п'ятого класу середніх шкіл у Галичині задля того, щоб дати загальне уявлення про різні роди літератури, тропи і фігури, наукову прозу. Цей «додаток» до шкільного підручника мав підготувати учнів до поглибленого опанування навчального матеріалу.

Реферована праця складається з трьох розділів: «Стилістика», «Поетика», «Риторика» та додатка «Краса мови і будова вірша». Її цінність для нашого дослідження полягає у тому, що мовознавчі компоненти кожного з них розкриваються на основі багатого матеріалу з античної, зарубіжної та української літератури. Трактуючи стилістику як «спосіб висказування своїх гадок словами так в поезії як і в прозі», К. Лучаковський дає визначення її основних понять (стиль, тропи, порівняння). Їхню суть він розкриває на основі багатого літературознавчого матеріалу. Будучи глибоким знавцем світової та української літератури, автор органічно і влучно переплітає цитати з «Іліади» Гомера, «Слова о Полку Ігоревім» та інших творів світової класики. Завдяки такому методичному прийому природно й гармонійно зливаються в один ряд оповіті в поетичні рядки дії і вчинки Аполлона, що «ішов, мов та ніч наступала»; князя Ігоря, який «Мчить ся скільки духу; / З коня скочив, побіг вовком / К донецькому лугу; / А там соколиком ясним / Летить у тумані», Ярославни, котра «Як зозуленька на зорі / Заридала, загукала / У Путивлі на стіні: / Я зозулькою далеко / По Дунаю полечу» [7]. Характеризуючи різновиди «поетики» (твори епічно-ліричні, ліро-епічні), К. Лучаковський демонструє глибоку обізнаність з епосом різних народів. Це питання розкривається на прикладі визначних пам'яток світової літератури – «епопей народних», починаючи від давньоіндійських «Магабарати» і «Рамаїни», давньогрецьких «Іліади» і «Одіссеї» й завершуючи німецькими і перськими епічними творами. Вони доповнюються середньовічними лицарськими піснями, зокрема про Карла Великого, про Роланда, про лицарів круглого столу, сербськими лицарськими піснями, а також давньоукраїнським «Словом о Полку Ігоревім». Персоніфікуючи цей процес, літературозна-

вещь стверджує: «Деякі з тих творів бувають приписувані авторам під різними назвами, як: Трубадури, Мінензенгери, Барди, Скальвади, а у нас: Бояни, Бандуристи, Перебенді, Кобзарі» [7].

Підкреслимо актуальність і доцільність застосування такого підходу, адже К. Лучаковський пояснює і характеризує означені процеси на основі великого масиву прикладів зі світової літератури, невід'ємним складником якої виступає українська писемна спадщина. Завдяки такому підходові в учнів формувалося цілком природне розуміння її «рівноцінності» із зарубіжними європейськими зразками. На цій основі кристалізувалося усвідомлення цілісності «світового літературного простору», де національна культурна спадщина посідає чільне місце та тісно пов'язана зі здобутками інших народів, зокрема й через взаємні запозичення. Водночас автор виступає як ширий український патріот, просякнутий палкою любов'ю й повагою до скарбів своєї національної культури. Це яскраво впливає з додатка «Краса мови і будова вірша», де він розмежує мовні засоби наукового, художнього й розмовного стилів [7]. Захоплюючись поетикою народної пісенності, він стверджує: «...українські пісні можуть послужити знаменитим підручником для зрозуміння краси мови, для ознайомлення з найкращими висловами, з найдобірнішими поетичними фігурами» [7].

Ще одним самобутнім явищем в історії становлення українського підручника з літератури у ХХ ст. стала хрестоматія К. Лучаковського «Взори поезії і прози», яка була перевидана у 1909 р. [6] та призначалася для учнів п'ятого класу середніх шкіл. Її стрижневою концептуальною основою також є принцип поєднання вивчення української та зарубіжної європейської літератури. У ракурсі досліджуваної проблеми вона становить інтерес значним обсягом і характером залучених українських та зарубіжних творів, а також підходами до засвоєння літературознавчої термінології.

У хрестоматії, як і в «Начерку стилістики, поетики і риторики», К. Лучаковський майстерно застосовує підхід, згідно з яким твори вітчизняних та зарубіжних письменників розташовуються поруч за аналогічними темами, стилями, жанрами. При цьому їхнє коло значно ширше й охоплює близько 70 відомих поетів, прозаїків, мислителів. Понад третину в цій плеяді славетних митців становили галицькі діячі. Це сприяло формуванню в учнів почуття гордості за мистецькі здобутки представників їхньої «малої батьківщини» та розуміння її значущості як складника цілісного українського і світового літературного простору.

Хрестоматія «Взори поезії і прози» також репрезентує пам'ятки українського і сербського фольклору та переклади з давньогрецької, англійської, італійської, латинської, церковнослов'янської мов К. Климковича, П. Ніщинського, М. Максимовича, М. Старицького, В. Самійленка,

В. Щурата, І. Франка, О. Слюсарчука, О. Шухевича й самого К. Лучаковського. Зокрема йдеться про твори таких корифеїв світової класичної літератури, як Байрон, Квінт, Горацій, Вергілій, Сервантес та ін.

У праці «Взори поезії і прози» інтегрований підхід до вивчення літератури має дещо іншу орієнтованість, аніж у «Начерку стилістики, поезики і риторики». У другому випадку твори української та зарубіжної літератури фігурували як «рівноцінні приклади» для пояснення її різновидів, а в першому К. Лучаковський застосував «україноорієнтований підхід», згідно з яким здобутки національної культури посідають центральне місце, тоді як зарубіжні аналоги використовуються для порівняння та увиразнення сутності і розмаїття певного літературного жару. До прикладу, у розділі народної та авторської поезії поруч з українськими епічними творами були вміщені уривки з Гомерової «Одіссеї», а поряд з українською драматургією – «Енеїда» Вергілія. У розділі про балади поруч з українськими творами постає «Король Лір» В. Шекспіра тощо.

У хрестоматії К. Лучаковського, як і в підручниках його сучасників В. Ковальського, О. Торонського, знайшла продовження продуктивна тенденція включення до навчальної книги творів зарубіжної літератури, починаючи від часів Київської Русі й Середньовіччя та завершуючи працями з риторики, граматики, поезики ХІХ ст. Вона залишалася одним із провідних принципів вивчення літератури в школах України до кінця ХХ ст., коли зарубіжна література здобула статус окремого навчального предмету. Це відкрило нові перспективи для прилучення українського юнацтва до здобутків світового художнього слова.

Сучасні літературознавці (В. Оліфіренко [10], Г. Токмань [13]) відзначають оригінальність і перспективність застосованого в посібнику К. Лучаковського підходу до шкільного курсу літератури як до словесності – інтегрованого курсу мови і літератури. Це проявляється у тому, що учням пропонуються не лише художні, а й науково-публіцистичні твори як зразки різноманітних стилів української словесності.

Книга «Взори поезії і прози», зокрема її видання 1909 року [6], стала важливим внеском у розвиток перекладацької справи в Україні. Відомий дослідник цієї проблеми Й. Кобів стверджує, що вона «стоїть вище» від підготовлених раніше відомими філологами й педагогами «Читанок» як «за добором самих зразків зарубіжного письменства, так і за вартістю вміщених тут перекладів, передусім щодо мови». Тож вони «були мовби підготовчим етапом для появи посібників вищого рівня – хрестоматій» [2]. Вагоме місце у цій навчальній книзі посідає україномовна інтерпретація античної класики. Автор залучив до її підготовки відомих перекладачів або ж використав їхні надбання. Так, К. Климкович представив у хрестоматії уривки з «Іліади», П. Ніщинський – з «Одіссеї» та «Антигони» Софокла, а сам К. Лучаковський – з Платонового «Федона».

Укладач також залучив до підготовки видання І. Франка. Окрім уривків з Піндара, оди на честь Феміди, його зусиллями у хрестоматії була ширше, аніж у попередніх україномовних галицьких підручниках, репрезентована римська література, зокрема йдеться про добірки із Сатири, Оди, Послання Горация; уривки зі «Скорботних елегій» і «Послань з Понту» Вергілія тощо. Важливою підставою для такої співпраці став авторитет К. Лучаковського як визнаного перекладача, адже його україномовна інтерпретація творів Тіта Лівія була надрукована ще у звіті Академічної гімназії у Львові за 1876/1877 навчальний рік [12].

Означений досвід також вважаємо корисним для сучасного освітнього процесу України, адже він спонукає до активізації перекладацької діяльності безпосередньо для потреб розвитку навчально-виховного процесу. Натомість домінує тенденція, коли переклади творів зарубіжної літератури та педагогіки здійснюються з науковою метою і вже згодом у міру можливого їх адаптують до шкільних потреб.

Поряд з потужним навчально-пізнавальним потенціалом підручнички К. Лучаковського мають виразну національно-патріотичну спрямованість. Свідченням цього слугує той факт, що хрестоматію «Взори поезії і прози» було заборонено ввозити до Російської імперії серед інших виданих за кордоном творів. Стверджувалося, що вона «дихає українофільством», зокрема й через уміщені поезії Т. Шевченка «Москалева криниця», «Не для людей, тієї слави...», «І знов мені не призвела...» [8, 336].

**Висновки.** Отже, досвід К. Лучаковського щодо укладання навчальних посібників заслуговує на творче використання у процесі організації інтегрованого викладання української і зарубіжної літератури в сучасних освітніх закладах різних рівнів. Він дає змогу посилити роль міжпредметних зв'язків у мовному навчанні через паралельне використання різножанрових творів не лише української, а й зарубіжної класики. Означений підхід доцільно застосовувати при викладанні як української, так і зарубіжної літератури. Це сприятиме уникненню одноманітності в побудові інтегрованих уроків. Завдяки цьому вони розширюють та поглиблюють уяву про мовне чи літературне явище, стимулюють пошук нових зв'язків між ними, розширюють кругозір учнів, сприяють формування гармонійно й інтелектуально розвиненої особистості. Побудовані за таким принципом навчальні заняття спонукають до активного пізнання дійсності, розвивають логіку, мислення, комунікативні здібності, розширюють уявлення про розмаїття і цілісність літературної картини світу.

**Перспективи подальших досліджень.** Ґрунтовного дослідження потребує вивчення біографії та життєдіяльності Костянтина Лучаковського.

### Література

1. Енциклопедія українознавства : словникова частина / ред. В. Кубійович ; Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові. – Львів, 1994. – Т. 4. – С. 1200 – 1600.
2. Кобів Й. Нарис історії українського перекладу з класичних мов у Галичині до 1939-го року / Й. Кобів // Іноземна філологія : Український науковий збірник. – 2013. – Вип. 121. – С. 258 – 268.
3. Козловська І.М. Проблеми інтеграції у сучасній професійній освіті: методологія, теорія, практика : монографія / І.М. Козловська, Я.М. Кміт. – Львів : Сполум, 2004. – 244 с.
4. Кочан І.М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / І.М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
5. Курляк І.Є. Українська гімназійна освіта в Галичині (1864 – 1918 рр.) : монографія / І.Є. Курляк. – Львів, 1997. – 222 с.
6. Лучаковський К. Взори поезії і прози для п'ятої класи шкіл середніх / К. Лучаковський. – Львів, 1909. – 469 с.
7. Лучаковський К. Начерк стилістики, поезики і риторики: з додатком про красу мови і будову вірша / К. Лучаковський. – Вінніпег, Ман : Українська видавнича спілка, 1917. – 64 с.
8. Макар Г. Шевченкове слово під цензурою в кінці XIX – на початку XX ст. / Г. Макар // Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. – 2014. – Вип. 1. – С. 333 – 340.
9. Мариновська О. Моделювання навчальних занять на інтегрованій основі / О. Мариновська, Г. Бабійчук. – Івано-Франківськ, 2002. – 136 с.
10. Оліфіренко В.В. Підручник з української літератури: історія і теорія / В.В. Оліфіренко. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2003. – 324 с.
11. Русакова Л. Інтегративна методологія в сучасній художній освіті / Людмила Русакова // Людинознавчі студії : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Педагогіка». – 2014. – Випуск 29. – Ч. 3. – С. 170 – 178.
12. Sprawozdane dyrekcji c. k. Gimnazjii akademickoi za rok szkolny 1876/77. – Львов, 1877. – 86 с.
13. Токмань Г.Л. Методика навчання української літератури в середній школі : підручник / Г.Л. Токмань. – К. : Академія, 2012. – 312 с.

### References

1. Entsyklopediia ukrainoznavstva : slovnykova chastyna (*Encyclopedia of Ukrainian Studies : dictionary part*), Ed. V. Kubiiovych, Lviv, 1994, Vol. 4, pp. 1200 – 1600. [in Ukrainian]
2. Kobiv Y. Narys istorii ukrainskoho perekladu z klasychnykh mov u Halychyni do 1939-ho roku (*Essay of ukrainian translation history from classical languages in Galychyna by 1939*), Inozemna filohiia, 2013, Vol. 121, pp. 258 – 268. [in Ukrainian]
3. Kozlovska I.M. Problemy intehratsii u suchasni profesiinii osviti: metodolohiia, teoriia, praktyka (*Integration problems in modern vocational education: methodology, theory, practice*), Ed. I.M. Kozlovskoi, Ya.M. Kmit, Lviv, 2004, 244 p. [in Ukrainian]



4. Kochan I.M. *Linhvistychnyi analiz tekstu (Linguistic text analysis)*, Kyiv, 2008, 423 p. [in Ukrainian]
5. Kurliak I.Ye. *Ukrainska himnaziina osvita v Halychyni (1864 – 1918 rr.) (Ukrainian upper secondary education in Galychyna (1864 – 1918))*, Lviv, 1997, 222 p. [in Ukrainian]
6. Luchakovskiy K. *Vzory poezyi i prozy dlia piatoi klasy shkil serednykh (Poetry and prose patterns for fifth form at secondary school)*, Lviv, 1909, 469 p. [in Ukrainian]
7. Luchakovskiy K. *Nacherk stylistyky, poetyky i rytoryky: z dodatkom pro krasu movy i budovu virsha (Stylistics, poetics and oratory essay: with supplement about language beauty and poem structure)*, Ukrainska vydavnycha spilka, Vinnipeh, 1917, 64 p. [in Ukrainian]
8. Makar H. *Shevchenkove slovo pid tsenzuroiu v kintsi XIX – na pochatku XX st. (Shevchenko's thought under censorship at the end of 19<sup>th</sup> – at the early 20<sup>th</sup> century)*, 2014, Vol. 1, pp. 333 – 340. [in Ukrainian]
9. Marynovska O. *Modeliuvannia navchalnykh zaniat na intehrovanii osnovi (Learning sessions modelling on integrated basis)*, Ivano-Frankivsk, 2002, 136 p. [in Ukrainian]
10. Olifirenko V.V. *Pidruchnyk z ukrainskoi literatury: istoriia i teoriia (Manual of Ukrainian literature: history and theory)*, 2003, Donetsk, 324 p. [in Ukrainian]
11. Rusakova L. *Intehratyvna metodolohiia v suchasni khudozhnii osviti (Integrative methodology in contemporary art education)*, *Liudynoznavchi studii, Seria «Pedahohika»*, 2014, Vol. 29, Ch. 3, pp. 170 – 178. [in Ukrainian]
12. *Spravozdanie dyrektsiy ts. k. Himnazii akademichnoi za rok shkolnyi 1876/77 (Directorate report of academical upper secondary at academical year 1867 – 1877)*, 1877, Lviv, 86 p. [in Ukrainian]
13. Tokman H.L. *Metodyka navchannia ukrainskoi literatury v serednii shkoli (Methodology of education of Ukrainian literature in secondary school)*, Kyiv, 2012, 312 p. [in Ukrainian]

Одержано 05.12.2016